

Tarihi Kentsel Peyzaj Yaklaşımı Üzerinden Malatya Çarşısının Değerlendirilmesi

Evaluation of Malatya Bazaar on Historical Urban Landscape Approach

Gökçek Boyraz¹ , Bülent Yılmaz²

öz

Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında kent merkezinin taşınması ile bugünkü yerinde oluşan Malatya Çarşısı, Cumhuriyet'in kurulmasından sonra hem ticari hem de idari işlevleri bir arada taşımaktadır. Çarşıda bulunan cami, hamam, kilise, hükümet konağı gibi yapıların ve esnaf gruplarından oluşan küçük çarşıların varlığı ile şehrin çok katmanlı ve çok kültürlü yapısının izleri okunabilir. Tüm somut ve somut olmayan bileşenleriyle Malatya Çarşısı'nın yaşatılması, kent kimliğinin ve onu ortaya koyan, barındıran ve bir sonraki döneme taşıyan bütün unsurların korunması için önemli bir olgudur. Bugün pek çok bozulmaya maruz kalmış olan çarşı yapısında hem fiziksel bir iyileşmeye hem de somut olmayan değerlerin görünür kılınmaya ihtiyacı vardır. Tarihi kentsel alanların korunarak kullanılmaya devam etmesi için Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) tarafından 2011 yılında geliştirilmiş olan Tarihi Kentsel Peyzaj Tavsiye Kararı, dinamik bir yapıya sahip olan kent merkezlerinin yönetimi için bir yaklaşım sunmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Malatya Çarşısı'nın Tarihi Kentsel Peyzaj Yaklaşımı çerçevesinde yönetilebilirliği için olanaklar aramak ve bu bağlamda öneriler sunmaktır. Çalışmanın ilk aşamasında literatür taraması ile tarihi kentsel peyzaj yaklaşımının sunduğu imkânlar araştırılmış, ikinci aşamada saha çalışmaları ile Malatya Çarşısı'nın somut ve soyut kültürel bileşenleri envanteri, tespit edilmiştir. Son olarak da yapılan değerlendirmeler sonucunda bu sorunlara tarihi kentsel peyzaj uygulama araçları üzerinden öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Malatya, Çarşılar, Tarihi Kentsel Peyzaj, Kültürel Peyzaj, Kentsel Koruma,

ABSTRACT

Malatya bazaar, which was formed in its present place with the relocation of the city center in the last century of the Ottoman Empire, had commercial and administrative functions together after the establishment of the Republic. The city's multi-layered and multi-cultural structure can be seen with buildings such as mosques, baths, churches, government offices, and small bazaars comprising merchant groups. Keeping the Malatya bazaar alive with all its tangible and intangible components is essential for preserving urban identity and all elements that reveal, contain, and carry it to the next period. Today, the bazaar structure, which has been exposed to many deteriorations, needs both physical improvement and intangible values to be made visible. The Historic Urban Landscape Recommendation, developed by the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) in 2011, to preserve and continue to use historical urban areas, offers an approach for managing urban centers with a dynamic structure. The aim of this paper is to seek possibilities for the manageability of Malatya bazaar within the framework of the Historic Urban Landscape approach and offer suggestions in this context. In the first stage of the study, the possibilities offered by the Historic Urban Landscape approach are investigated by literature review and the second stage, the inventory of tangible and intangible cultural components of Malatya Bazaar is determined with field studies. Finally, as a result of the evaluation made, suggestions are presented on these problems through historical urban landscape application tools.

Keywords: Malatya, Bazaars, Historical Urban Landscape, Cultural Landscape, Urban Conservation

¹ Corresponding Author: Malatya Büyükşehir Belediyesi, KUDEB, Yeşilyurt/Malatya, gokcekboyraz@gmail.com, 0000-0002-1500-8801

² İnönü Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Malatya, bulent.yilmaz@inonu.edu.tr, 0000-0002-8873-453X

GİRİŞ:

Anadolu kentlerinde genellikle merkezi ifade eden çarşılar, kentlinin günlük ihtiyacını karşıladığı ticari ve kentliyi bir araya getiren kamusal bir alandır. Ana işlevi ticari hayatı şekillendirmek olan çarşıların üretim faaliyetlerine de sahne olduğu görülmektedir. Osmanlı Devleti kent kültüründe çarşı her türlü tebaanın toplumsal ilişkilerinin, ortak beğenilerini ve mimari dillerini buluşturan bir yapıdır. Çoğu kez imalat ve ticari potansiyeli birleştiren çarşılar, avlu ve sokak öğeleri çevresinde şekillenir (Cerasi, 2001). Somut ve soyut değerleri bir arada tutan çarşılar, kent kültürünün ve kimliğinin de önemli bir unsurudur.

Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında çeşitli askeri sebeplerle, kent merkezinin Eski Malatya'dan Aspuzu olarak adlandırılan bağlık bölgeye taşınması ile (Işık, 1998) bugünkü yerinde kurulmuş olan Malatya Çarşısı, Cumhuriyet'in kurulmasından sonra yapılan idari binalarla birlikte hem ticari hem de idari işlevleri bir arada taşımaktadır. Çarşıda bulunan cami, hamam, kilise, hükümet konağı gibi yapıların ve esnaf gruplarından oluşan küçük çarşıların varlığı ile şehrin çok katmanlı ve çok kültürlü yapısının izleri okunabilir. Farklı dönemlere ait tarihi yapıları, çeşitli gastronomi değerleri ve imalat türlerini barındıran çarşıları, kentte yaşayanlar ve köyden gelenlerin bir araya geldiği toplumsal ilişki yapısı gibi somut ve somut olmayan bileşenleriyle Malatya Çarşısı kent kimliğinin önemli bir parçasıdır. Somut ve soyut tüm değerleriyle birlikte çarşının korunması ve yaşatılması hem kent kimliğinin sürekliliği hem de bu kimliği ortaya koyan, barındıran ve bir sonraki döneme taşıyan bütün unsurların korunması için önemli bir olgudur. Bugün pek çok bozulmaya maruz kalmış olan çarşı dokusunda fiziksel bir iyileşmeye ve somut olmayan değerlerin görünür kılınmaya ihtiyacı vardır. Yerel yönetimler tarafından çarşıda bazı kentsel tasarım çalışmaları gerçekleştirildiyse de tüm alanı ele alan katılımcı ve bütüncül bir çalışma gerçekleştirilmemiştir. Bununla birlikte çarşıda kayısı, bakırcılık, tavacılık gibi geleneksel değerlerin işlenerek halka ve turiste sunumu yoluyla yerel ekonominin canlandırılması konuları henüz değerlendirilmemiştir.

Ülkemizde kültür varlıklarının korunması 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarının Koruma Kanunu'nun konusudur. Kanunda tarihi çevrenin korunması, tescilli yapıların 'koruma alanı' veya 'sit' tanımları içinde yer almış, bunun dışında kentsel koruma veya peyzaj ölçeğine dair başka bir ifadeye rastlanmamıştır. 'Korunması Gerekli Kültür ve Tabiat Varlıkları' bölümünde ise çoğunlukla fiziksel özelliklere yer verilmiş somut olmayan kültür varlıkları konusuna değinilmemiştir (KTVKK, 1983).

Uluslararası mecrada kentsel koruma konusu, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) himayesinde yürütülmektedir. UNESCO, 1972 yılında imzalanan Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına dair Sözleşme ile ulusal ve uluslararası koruma konularına değinmiş, 2003 yılında ise Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi kabul edilerek, korumada soyut değerlerin rolüne değinmiştir. Bu tarihlerden günümüze kadar kentsel korumanın önemine değinen pek çok tüzük, sözleşme, bildirme yayımlanmış (URL-1) koruma kavramı gün geçtikçe gelişerek değişmiştir.

Tarihi kentsel alanların korunarak kullanılmaya devam etmesi için UNESCO tarafından 2011 yılında geliştirilmiş olan Tarihi Kentsel Peyzaj Tavsiye Kararı, dinamik bir yapıya sahip olan kent merkezlerinin yönetimi için bir yaklaşım sunmaktadır. Bugün dünyanın kentsel nüfusunda görülen hızlı artışlar ve buna bağlı ekonomik büyüme, sosyokültürel hayatı önemli ölçüde etkilemiş ve kentler üzerinde çeşitli baskılar oluşmuştur. İlk olarak küreselleşme, kentsel yapının bütünlüğüne, yer duygusuna ve toplumların kimliklerine zarar vermektedir. İkinci olarak ekonomik süreç, kentsel yoksulluğun hafifletilmesinde etkili olamamakta, sürdürülemez ve yaşanamaz kentlere sebep olmaktadır. İklim ve çevre koşullarındaki olumsuz değişimler, kentsel çevrelerde yaşanabilirliği zorlaştırmaktadır. Tüm bu

olumsuz etkilerin ve baskıların azaltılabilmesi için tarihi kentsel peyzaj yaklaşımı bir araç olarak sunulabilir (UNESCO, 2011).

Tavsiye kararı, tarihi kentsel peyzaj yaklaşımının genel politika kararlarına, ulusal kalkınma planlarına, bölgesel ve kentsel gelişim planlarına kamu ve sivil iş birliklerine, her düzeydeki yerel, ulusal ve bölgesel politikalara entegre edilmesini önermiştir. Kararın uygulama araçları olarak; kültürlerarası diyalogun geliştirilmesi için sivil katılım araçları, değişim gözetimi ve yönetimi için bilgi ve planlama araçları, yasama ve denetim tedbirlerini içeren düzenleme araçları ve finansal araçlar olarak listelenmiştir (UNESCO, 2011).

Bu çalışmada Malatya Çarşısı'nın korunması ve iyileştirilmesine dair olanaklar, Tarihi Kentsel Peyzaj Tavsiye Kararı uygulama araçları üzerinden değerlendirilmiş bu anlamda alanın somut ve soyut bileşenleri dikkate alınarak sorunlar tespit edilmiştir. Nüfusu 800.000'i geçmesine rağmen Malatya'da bir alt merkez oluşmamış olması çarşının yoğun kullanımının en önemli gerekçelerinden birisidir. Bununla birlikte çarşıda bulunan idari merkez ve kentsel koruma alanının varlığı çarşıdaki yönetim gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu çalışmanın amacı; Malatya Çarşısı'nın Tarihi Kentsel Peyzaj Yaklaşımı çerçevesinde yönetilebilirliği için olanaklar aramak ve bu bağlamda öneriler sunmaktır. Tarihi Kentsel Peyzaj Tavsiye Kararı metninin 9. Maddesindeki tanımda "ekonomik süreçler ve çeşitlilik" bahsine yer verildiği için yaklaşık olarak 60 hektarlık bir alana oturan çarşı, tarihi kentsel peyzajın bir parçası olarak değerlendirilmiştir.

Tarihi Kentsel Peyzaj Yaklaşımı:

Koruma alanındaki uluslararası çabalar özellikle Avrupa kaynaklı olarak 20. yüzyılın başlarında başlamıştır. 1904 yılında Madrid Uluslararası Mimarlar Kongresi, 1931 yılında yapılan Atina Konferansı, 1933 yılında yayımlanan Atina Tüzüğü gibi çalışmalar, özellikle anıt, koruma ve kent konularına değinmiştir. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra, kültürel mirasın korunması, UNESCO, ICCROM, ICOM, ICOMOS gibi örgütlerin yayımladıkları tüzükler, tavsiyeler, kılavuzlar ve sözleşmeler aracılığıyla uluslararası mecrada yürütülmektedir. Bu süreçte kültürel miras kavramı, tarihi anıtlar ve sitlerden başlayarak kasaba, köy, peyzajları içerecek şekilde genişlemiştir (Jokilehto, 2002). Uluslararası düzeyde kentsel koruma ve miras kavramının değişimini göstermek üzere hazırlanmış olan Tablo 1'de görüldüğü gibi, anıt ölçeğinden başlayan koruma konuları, kırsal ve kentsel peyzajlara kadar uzanan bir ölçeğe evrilmiştir. Bu listede doğal ve kültürel, somut ve somut olmayan, tarihi ve çağdaş gibi değerleri barındırdığı için Tarihi Kentsel Peyzaj Tavsiye Kararı koruma konusunda en geniş kapsamlı belge olarak nitelendirilmiştir.

Kökleri 1976 tarihli Tarihi Alanların Korunması ve Çağdaş Rolü Konusunda Tavsiye belgesine dayanan tarihi kentsel peyzaj kavramı, 2005 yılında düzenlenen Viyana Memorandumunda "arkeolojik ve paleontolojik alanları da içeren, ilintili bir zaman diliminde kentsel bir çevrede, insan yerleşimleri inşa eden uyum ve değeri; arkeolojik, mimari, tarih öncesi, tarihi, bilimsel, estetik, sosyokültürel ve ekolojik açıdan kabul edilmiş, kendi ekolojik ve doğal bağlamında herhangi bir bina, yapı ve açık alan topluluğu" olarak tanımlanır. Aynı bildiriye, tarihi kentsel peyzajın topoğrafyadan başlayarak inşaat detaylarına kadar indirgenebilen, büyük bir ölçek aralığını kapsadığı vurgulanmıştır (UNESCO, 2005).

UNESCO (2011), bu tanımlamadan yaklaşık altı yıl sonra, Tarihi Kentsel Peyzaja İlişkin Tavsiye Kararı'nda kavrama yeniden bir tanım getirir. Bu karara göre tarihi kentsel peyzaj; "Özellikle alanın topografisini, jeomorfolojisini, hidrolojisini ve doğal özelliklerinin; çevresindeki tarihi ve çağdaş yapılaşmaları; yeraltı ve yerüstü altyapısını; açık alanları ve bahçeleri, arazi kullanımını ve alanın organizasyonunu; algılar ve görsel ilişkiler ile kentsel yapının diğer tüm unsurlarını içermektedir. Bunun yanında sosyal ve kültürel uygulamalar ve değerleri, ekonomik süreçler ile çeşitliliği ve kimliğe ilişkin mirasın somut olmayan boyutlarını da içerir" şeklinde tanımlanmıştır.

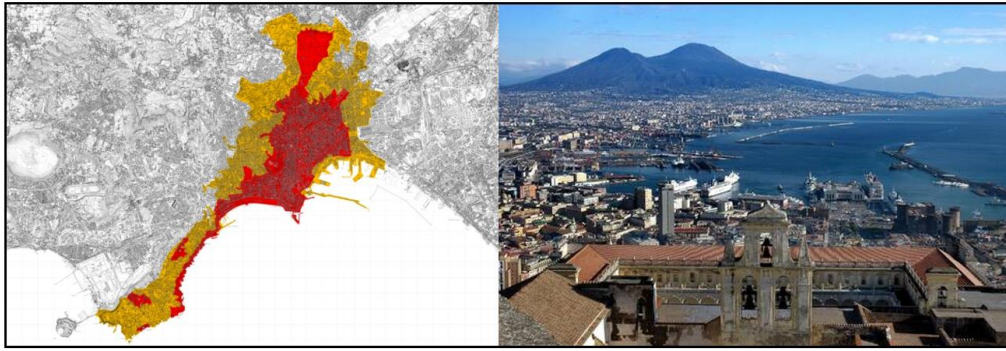
Tablo 1. Uluslararası belgelerde miras kousunun evrimi

UNESCO ve ICOMOS tarafından yayımlanmış belgelerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

BELGE ADI	YILI	KURUMU	DEĞİNİLEN MİRAS KONULARI
Madrid Konferansı	1904	6. Uluslararası Mimarlar Kongresi	Anıt, Onarım
Carte Del Restauro	1931	İtalya Eski Eserler ve Güzel Sanatlar Yüksek Kurulu	Anıt, Onarım, Çevre
Atina Tüzüğü	1933	4. Uluslararası Çağdaş Mimari Kongresi	Anıt, Onarım, Çevre, Kent
Venedik Tüzüğü	1964	2. Uluslararası Tarihi Anıt Mimar ve Teknisyenleri Kongresi	Anıt, Onarım, Çevre, Kentsel ve Kırsal yerleşimler Kültürel anlamı olan eserler
Dünya Miras Sözleşmesi	1972	UNESCO	Anıtlar, Yapı Toplulukları, Sitler, Kültürel Miras, Doğal Miras, Uluslararası Hukuk
Amsterdam Bildirgesi	1975	Avrupa Konseyi	Anıt, Onarım, Çevre, Kentsel ve Kırsal yerleşimler
Nairobi Tavsiye Kararı	1976	UNESCO	Kentsel koruma, Kamu Planlaması
Tarihi Bahçeler /Floransa Tüzüğü	1982	ICOMOS	Anıt, Çevre, Tarihi bahçeler, Parklar
Washington Bildirgesi	1987	ICOMOS	Kentin Maddi ve Tinsel bileşenleri
Nara Özgünlük Belgesi	1994	ICOMOS	Kültürel çeşitlilik, Özgünlük
Anıtların, Bina Gruplarının ve Sitlerin Kayıt Esasları	1996	ICOMOS	Anıt, Bina Grupları, Sitler
Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü	1999	ICOMOS	Geleneksel çevre, Geleneksel yapı, Geleneksel Yapım Teknikleri
Viyana Memorandumu	2005	ICOMOS	Tarihi Kentsel Peyzaj
Xi'an Deklarasyonu	2005	ICOMOS	Geleneksel Bilgi, Geniş Çevre
Tarihi Kentsel Peyzaj Tavsiye Kararı	2011	UNESCO	doğal özellikler (topografi, jeoloji, hidroloji), tarihi ve çağdaş yapılaşma yeraltı- yerüstü altyapı baçe açık alan sosyokültürel değerler, ekonomik süreçler somut olmayan miras
Floransa Bildirgesi	2014	ICOMOS	Topluluk kimlikleri, Kentsel ve Kırsal peyzajlar

Tavsiye Kararı'nda tanımlanan yaklaşım, bir koruma kavramından fazlasıdır ve kentsel korumada bir paradigma değişimini vurgular (Sonkoly, 2007). Kararın amacı farklı kültürel bağlamların değerlerine, geleneklerine ve çevrelerine saygı duyan kentsel koruma modellerini geliştirmek, kentsel mirasın mekansal gelişim sürecinin yeniden tanımlanmasına yardımcı olarak kentsel yaşam kalitesini artırmak ve tarihi kenti gelecek için bir kaynak olarak tanımlamaktır (Bandarin ve Oers, 2012). UNESCO (2011), yaklaşımın yerel ortama göre farklı şekillerde uygulanabileceğini belirtmekle birlikte, uygulamanın yürütülebilmesi için dört araç belirlemiştir. Bunlar; yasal ve yönetsel boyutta düzenleyiciler, topluluklar boyutunda katılım araçları, çevre etki değerlendirmesi (ÇED) ve uygulama kılavuzlarını içeren teknik araçlar ve miras korumanın hane ve küçük işletmelerdeki geliri üzerine odaklanan ve miras turizminin gelişimini destekleyen finansal araçlardır.

Tarihi kentsel peyzaj yaklaşımının ilk uygulama örneği, İtalya'nın Napoli şehridir (Şekil 3). Tavsiye kararı ile eşzamanlı olarak, 2011 yılında, uygulamaya koyulmuş ve kararın pratikte görülmesini sağlamıştır. Napoli'de öncelikle tarihi şehir merkezini etkileyen tüm konular, daha büyük ölçeklerde (yerel ölçekte, il ve bölge ölçeğinde) değerlendirilmiştir. Bu kapsamda kentin yönetim planı hazırlanmış ve yerelden bölgeye varan çok geniş aralıklı ölçekler kullanılmıştır. Çalışmanın en önemli yönlerinden birisi somut miras kadar zengin olan somut olmayan miras değerlerinin de ele alınarak, kalkınmayı sürdürmek için bir kaynak olarak kullanılmasıdır. Tarihi bölgedeki sosyal canlılık, yaşayan miras olarak değerlendirilmiş; dikiş, gastronomi (pizza yapma sanatı), el sanatları ve müzik gibi soyut konular, kültürel ve ekonomik değer üretme fırsatları olarak yorumlanmıştır. Genç girişimcilere ev sahipliği yapmak için şehir merkezindeki tarihi alanların yeniden kullanımı, nitelikli turizmi geliştirmek için bir araç olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda farklı düzeylerdeki paydaşları hedefleyen çalıştaylar yapılmış, katılımcı planlama yoluna gidilmiş, hibeler ve kolektif markalaşma yoluyla da finansal araçlar yönetilmiştir. (Whitrap, 2016).

Şekil 1. Napoli, Yönetim Planı Alanı (Url-2)

Tarihi kentsel peyzaj yaklaşımının dünyadaki öncü örneklerinden bir diğeri Amsterdam Kanallar Bölgesi'dir. Bölgedeki çalışmalar; Miras nedir?, Neden miras?, Yönetim sürecinde kimler olur?, Süreç nasıl düzenlenir? sorularına odaklanır. Bu soruların cevaplanabilmesi için 2014 yılında, miras yönetimi ve şehir planlama alanlarından ilçe ve bölge ölçeğinde politika görevlilerinden oluşan üç odak grup ile çalıştaylar gerçekleştirilmiştir. 2 yıl sonra da daha aktif ve dışadönük olduğu raporlanan takip görüşmeleri gerçekleştirilmiştir. Bu katılımcı araçlardan elde edilen veriler ile düzenleyici araçlar şekillendirilmiştir. Mira Yasası çıkarılmış ve Çevre Yasası ile bütünleştirilmiştir (Veldpaus & Bokhove, 2019). Bu kapsamda kentte estetik çalışmaları ve görsel bütünlüğün sağlanması ve korunmasına yönelik olarak dünya miras alanı çevresinde bulunan yüksek katlı binalar değerlendirilmiş, alana olumsuz etkisine kantar edilmiş ve kaldırılmıştır (Cultural Heritage Agency, 2018).

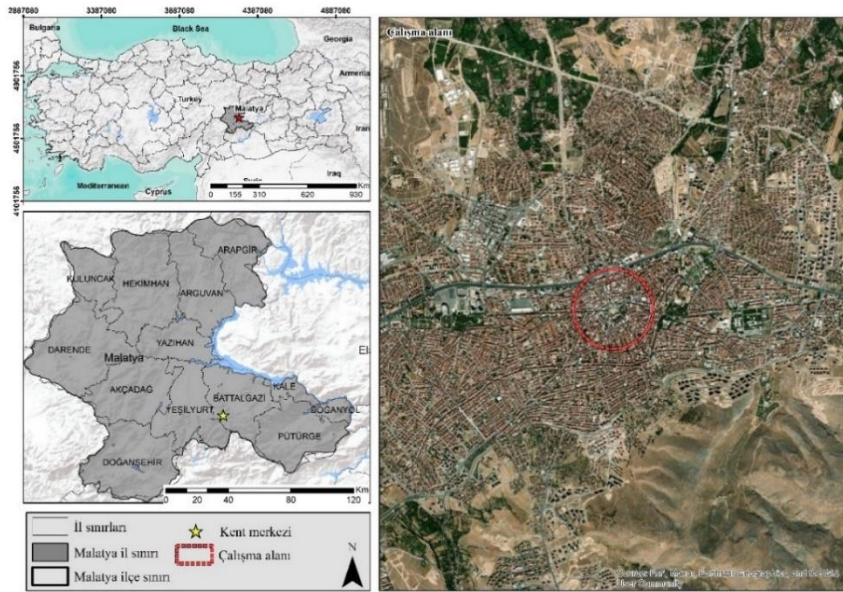
Türkiye'deki kentsel miras alanlarının yönetim planları incelendiğinde Tarihi kentsel peyzaj yaklaşımı ile yönetilen bir alan olmadığı tespit edilmiştir. Ülkemizde kentsel korumanın en erken örneklerinden birisi olan Safranbolu, doğal ve kültürel katmanların, somut ve somut olmayan mirasın birlikte vurgulandığı bir yönetim planına sahiptir. Yönetim planında tarihi kentsel peyzaj ibaresine rastlanmamakla birlikte, topografik değerler, kültürel miras ve geleneksel ekonomik faaliyetlerin gözetilmiş olması tarihi kentsel peyzajın korunması açısından önemlidir (Url-2).

Türkiye'de korunan en önemli kentsel alan olarak İstanbul Tarihi Alanları, yönetim planı, bütünleşik planlama, anıtsal ölçekte restorasyonların artırılması, erişilebilirlik, eğitim, farkındalık ve katılım, ziyaretçi yönetimi ve risk yönetimi gibi eylem ve stratejilere değinmiştir (Url-3). Tarihi kentsel peyzaj yaklaşımına herhangi bir atıfta bulunmayan İstanbul Yönetim planı, 2010 yılından itibaren yapılmış olan çeşitli yol ve köprü projelerinin tarihi kentsel peyzajı tehdit ettiği için eleştirilmiştir (Dinçer, 2013; Erbay, 2020).

1. Materyal ve Yöntem

1.1. Materyal

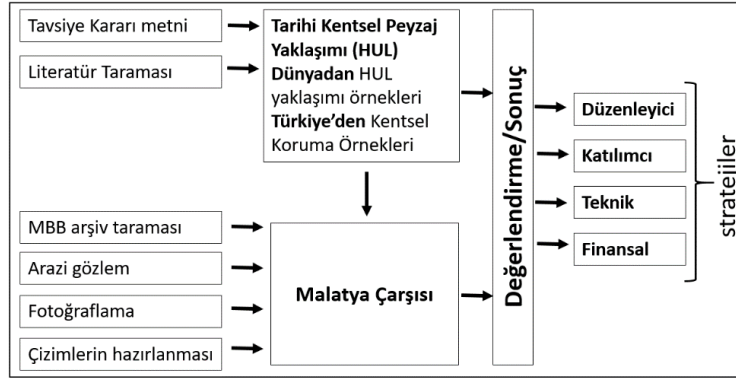
Malatya, Doğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan, nüfusu 808.692 olan orta büyüklükte bir kenttir. Bu araştırmanın materyalini Malatya kent merkezinde bulunan ve Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 26.01.2017 tarih 3338 sayılı karar ile belirlenmiş olan koruma alanı (Hükümet Konağı, İnönü Anıtı, Belediye Hamamı ve Havı Yusuf Taş Camii Koruma Alanı) ve bu koruma alanının kuzeydoğu çeperinde bulunan çarşı yapıları oluşturmaktadır. Çalışmada Malatya Büyükşehir Belediyesi (MBB) arşivlerinden erişilen 1/1000 ölçekli imar planı, 1/1000 ölçekli halihazır harita, 1/100 ölçekli Şire Pazarı, Bakırcılar Çarşısı Projeleri ve Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu kararları, çizimlerin hazırlanmasında ise Auto-cad (2021) programı kullanılmıştır.

Şekil 2. Çalışma Alanı

1.2. Yöntem

Tarihi kentsel peyzaj yaklaşımı ile ilgili kavramlar ve tanımlar literatür taramasına dayanmaktadır. Bu taramada öncelikli belgeler UNESCO tarafından yayımlanmış olan karar, bildiri ve sözleşme metinleridir. Malatya Çarşısı'nın mevcut kullanım şekli ve yapıların fiziki durumu, arazi çalışması, gözlem ve fotoğraflar ile tespit edilmiştir. Alanın kentsel tasarımlar bağlamında geçirdiği süreçler MBB arşivlerinde bulunan proje ve fotoğraflar ile belgelenmiştir. Çakışık 1/1000 ölçekli plan ve hâlihazır haritalar üzerinde tescilli yapı varlığı ve çarşıların konumları haritaya işlenmiştir. Tüm bu verilerin bütünleştirilmesi sonucunda somut ve somut olmayan unsurlar (bakırcılık, gastronomik değerler, yerel ekonomi değerleri gibi) tespit edilerek, tarihi kentsel peyzaj yaklaşımı uygulama araçları ile bu varlıkların yönetimi üstüne değerlendirmeler yapılmıştır.

Şekil 3. Çalışma Yöntem Şeması

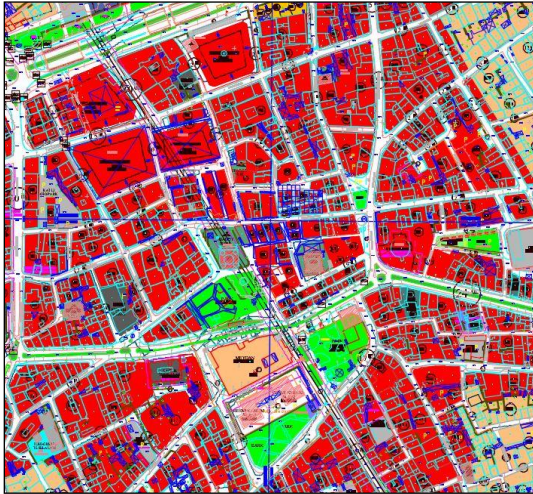
2. Bulgular

2.1. Malatya Çarşısı

Doğu Anadolu Bölgesi, Yukarı Fırat Havzası'nda yer alan Malatya, 2014 yılından itibaren büyükşehir statüsündedir. Deniz seviyesinden 960 m yüksekte bulunan Malatya'da karasal iklim yaşanmaktadır. Ekonomik yapısı; tarım, sanayi ve hizmet sektörlerine dayalıdır (MBB, 2016).

Fırat Nehri coğrafi sınırlarında kaldığı için tarih boyunca çok sayıda medeniyete ev sahipliği yapmış olan Malatya'nın en önemli değerlerinden birisi olan Arslantepe Höyüğü, 2021 yılında Dünya Miras Listesi'ne dâhil edilmiştir. Roma, Araplar, Beylikler ve Osmanlı Devleti dönemlerinde yerleşim alanı olarak kullanılmış olan sur içi bölgesi; bugün Eski Malatya olarak anılan yerleşimde kalmakta ve kısmen özgün varlığını sürdürmektedir. 1830'lu yıllarda bahçelik alanlar olarak kullanılan Aspuzu bölgesine kentin taşınması ile birlikte bugünkü kent merkezi oluşmuştur (Işık, 1998).

Bu çalışmaya konu olan Malatya Çarşısı, imar planında ticaret alanlarını kapsamakta ve bazı yayalaştırma bölgelerini de içine almaktadır (Şekil 4). Alanda Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından belirlenmiş bir kentsel koruma alanı ile bu alanın kuzey ve doğusunda konumlanan ve geleneksel izler barındıran çeşitli tipolojilerde çarşılar yer almaktadır. Çarşının içinden geçen İnönü Caddesi ve Çarşığı kuzeyden sınırlayan D300 Karayolu hem yaya hem de araç trafiği açısından yoğunluk gösterir. İnönü Caddesi üzerinde bulunan Merkez otobüs durağı ve D300 karayolunda bulunan üniversite otobüs/trambüs durakları arasındaki bağlantıyı sağlayan ve yayaların yoğun olarak kullandığı aks, çalışma alanı içinde kalmaktadır (Şekil 5).

Şekil 4. 1/1000 İmar Planı (MBB arşivi)

Şekil 5. Malatya Çarşısı uydu görüntüsü

Tescilli yapılardan Yeni Cami, Çarşı Hamamı, Hükümet Konağı ve İnönü Anıtı Koruma Kurulu kararı ile kentsel koruma alanı içinde kalmıştır. Yeni Cami ve Hükümet Konağı arasında kalan meydan, şehrin ana akslarından birisi olan İnönü Caddesi ile bölünmüştür. 1/1000 ölçekli imar planında Hükümet Binası önünde kalan kısma meydan, Yeni Cami tarafında kalan kısma ise park işlevi verilmiştir. Meydanın en önemli unsurlarından birisi, yarı kotu yeraltına gömülü olarak yapılmış olan Kapalı Çarşı'dır. Kapalı Çarşı üzerinde 1946 yılında yapılmış olan İnönü Anıtı, çarşı için bir landmark görevi görmektedir. Meydan ve parktan oluşan kentsel açık alanın çevresi farklı dönemlerde yapılmış, farklı kat yüksekliklerindeki yapılarla çevrilidir. Çalışma alanında bulunan tescilli eserler Tablo 1'de listelenmiştir.

Tablo 2. Malatya Çarşısında bulunan tescilli eserler

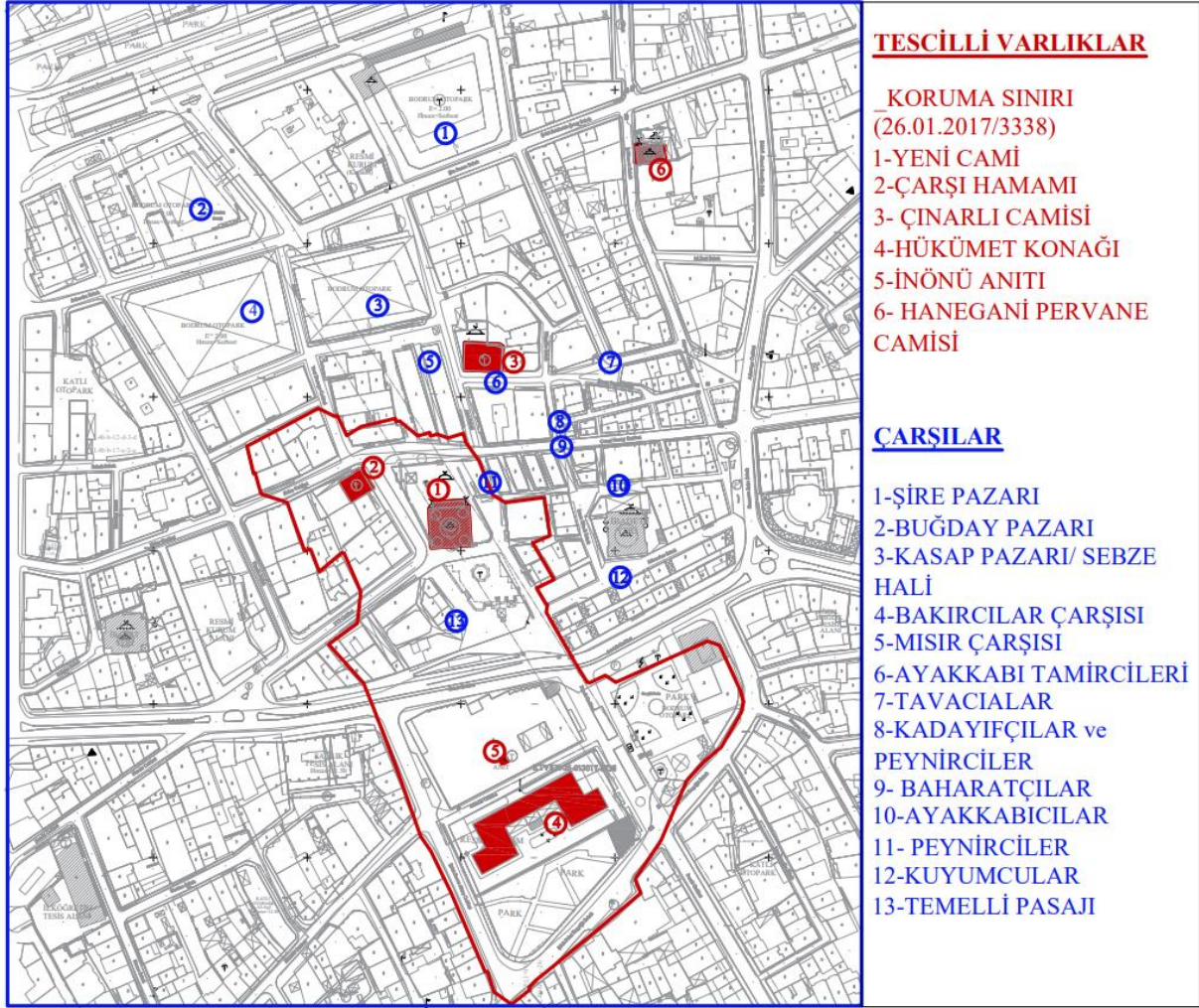
ÇALIŞMA ALANI TESCİLLİ ESERLER LİSTESİ		
		
Yeni Cami-1912	Çınarlı Cami-17.yüzyıl	Çarşı Hamamı-1873
		
Hükümet Konağı-1936/1941	İnönü Anıtı 1946-1947	Hanegani Pervane Camisi-19.yy

Alanda bulunan Yeni Cami (Teze Cami), yerinde bulunan Hacı Yusuf Camisi'nin 1893 yılındaki büyük Malatya depreminde hasar görmesi ve 1889-1890 yıllarındaki çarşı yangınlarında yanması sonucu, 1912 yılında yapılmış ve tarih boyunca çeşitli tadilatlar görekerek günümüze ulaşmıştır (MBB,2021; Satılmış, 2021). Bugün cami işlevini sürdüren yapı çevresindeki alışveriş mekanları ile birlikte çarşı merkezini tanımlamaktadır. Yeni Caminin Kuzeybatısında bulunan Çarşı Hamamı, 1873 yılında almalı yapı malzemesi ile yapılmıştır ve bugün özgün işlevini sürdürmektedir. Hamamın sokağa verdiği cepheler boyunca işgaliye satıcılar bulunmaktadır (MBB, 2021).

Kentsel koruma alanı dışında kalan ve 17. yüzyılda yapılmış olan Çınarlı Camisi, bir Ermeni Kilisesi olarak yapılmış zaman içinde gördüğü tadilatlar ile birlikte cami olarak kullanılmaya başlamıştır. Caminin güney cephesi boyunca ayakkabı tamircileri konumlanmıştır. Cumhuriyet dönemi mimarlığının önemli örneklerinden birisi olan Hükümet Konağı, 1936-1941 yılları arasında yapılmış ve 2012 yılında onarım görmüştür. Bugün valilik binası olarak özgün işlevini korumaktadır. Türkiye Cumhuriyeti ikinci Cumhurbaşkanı İsmet İnönü anısına 1946-1947 yıllarında yapılmış olan İnönü Anıtı, halktan toplanan bağışlarla yapılmıştır. 19. yüzyılın sonlarında taş, kerpiç ve ahşap malzemedan yapılmış olan Hanegani Pervane Camisi, giriş portalı dışında tamamen yok olmuş ve 2009 yılında yeniden yapılmıştır (MBB, 2021). Özgün işlevini sürdürmekle birlikte özgün mimarisi hakkında bir ize rastlanmamaktadır.

Malatya Çarşısında bulunan koruma alanının doğusu ve kuzeyinde yerleşmiş olan çarşılar (Şekil 6), hem belirli tipolojilerde yapılmış olmaları hem de kentin geleneksel ticaretini günümüze taşımış olmaları sebebiyle bu çalışmaya konu olmuştur. Taşınmaz kültür varlığı olarak tescil edilecek bir yapı niteliği tespit edilmemiş olmakla birlikte, bu çarşılarda geleneksel esnaf gruplarının bir arada oluşu, ses

(bakırcılar) ve koku (tavacılar, baharatçılar) gibi bazı peyzaj özellikleriyle birleşmesi çarşının önemli değerleri olarak sayılabilir. Çarşıda geleneksel olarak bakırın işlenmesi, kayısının farklı gıda ürünlerine (lokum, döner) dönüştürülmesi, halkın düğün, cenaze gibi önemli toplanma günlerinde misafirlerini ağırladığı tava yemeğinin yapımı, sayısı az olmakla birlikte tarihteki yemeni zanaatkarlığının bir devamı olarak elde ayakkabı yapımı, geleneksel tatlıların yapıldığı tel kadayıf ve taş kadayıfın üretimi gibi süreçler somut olmayan unsurları oluşturmaktadır. Çarşıdaki geleneksel ticaret işlevlerinin kısmen de olsa korunmuş olması bu çalışma açısından önem arzettiği için, çarşıların zaman içindeki fiziki ve işlevsel değişimleri Tablo 3'te verilmiştir.

Şekil 6. Malatya Çarşısı haritası (1/1000 İmar Planı)

Tablo 3. Malatya çarşıları listesi

Cansu (2021)'den yararlanılarak oluşturulmuştur.

Çarşı Adı	Yapım yılı	Dükkan sayısı	Plan Tipi	Onarım	Özgün İşlev
Şire Pazarı	1950-1970	240	Han	Güçlendirme, cephe	Devam ediyor
Buğday Pazarı	1950-1970	44	Han	Cephe	Bozulmuş Yeni işlev: minibüs durakları
Kasap Pazarı Sebze Hali	1970	150	Pasaj + sokak	-	Devam ediyor
Bakırcılar Çarşısı	1964	305	Gridal sokak	Cephe, üst örtü	Devam ediyor
Mısır çarşısı	1964	91	Sokak	Üst örtü, Döşeme	Bozulmuş Yeni işlev: hazır giyim mağazaları
Aykkabıcılar	1950-1960	100	Gridal sokak	Üst Örtü, döşeme	Devam ediyor
Kadayıfçılar- Peynirciler Zahireciler	1950-1960	150	Gridal Sokak	Üst Örtü, döşeme	Devam ediyor
Tavacılar	1970 sonrası	5	Dağınık	-	Devam ediyor
Kuyumcular	1960-1980		Sokak	Cephe	Devam ediyor
Temelli Pasajı (erkek terzileri)	1937		Pasaj	Üst Örtü, döşeme	Bozulmuş Yeni işlev: Karma işyeri

Malatya'nın en önemli ekonomi ve gastronomi değerlerinden birisi olan kayısının işlenerek halka sunulduğu Şire Pazarı (Şekil 7), han tipolojisinde, iki katlı avlulu bir plana sahiptir. İçinde 240 adet dükkan bulunan ve beton karkas malzeme ile yapılmış olan yapıda, 2013 yılında Malatya Belediyesi tarafından güçlendirme ve cephe yenileme uygulaması yapılmıştır. İçinde özellikle turiste yönelik paketlenmiş kayısı ve kuru meyvelerin satıldığı çarşı, kentlinin de ihtiyaçlarını karşıladığı canlı bir mekândır. Ancak dış cephede gözlemlenen canlılık, avlu mekânında yoktur. Yapının D 300 karayoluna cephe veren kuzey cephesi tadilatlar öncesinde 2. katın depoları olarak kullanılırken, tadilat sonrası karayolu ile arasındaki kot boşluğunun kapatılmasıyla, hazır giyim, büfe, çay ocağı, hizmeti veren dükkanlara dönüşmüştür. Şire Pazarı'nda kuzey cephede dükkan işlevlerinin bozulmaya başlamış olması, kayısının gördüğü işlemler sırasında sağlık koşullarının dikkate alınmaması, avluya bakan zemin kat ve birinci kat dükkanların işletilememesi gibi sorunlar tespit edilmiştir.

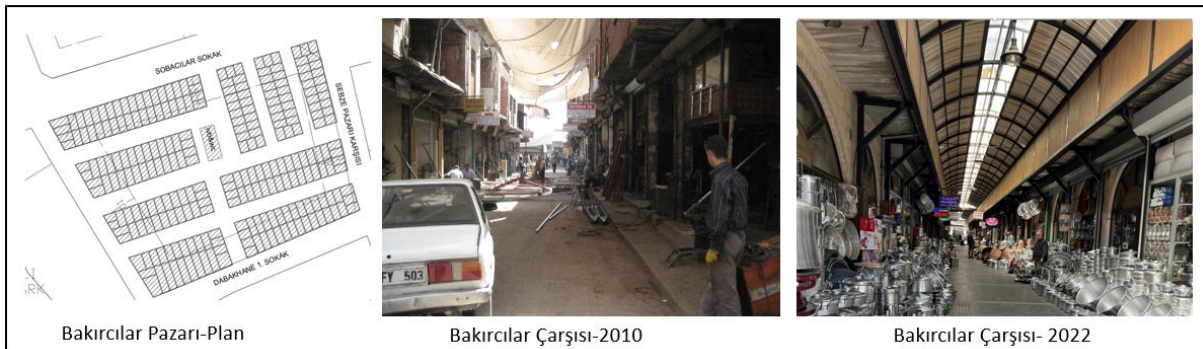
Şekil 7. Şire Pazarı

Malatya Buğday Pazarı (Şekil 8), han tipi, avlulu, iki katlı, betonarme bir yapıdır. Buğday pazarı olarak yapılmış olan ve orta avlusunda buğday satışı gerçekleşen yapı, bugün özgün işlevini yitirmiştir. Dış cephedeki dükkânlar çoğunlukla hırdavatçı olarak, orta avlu ise minibüs durağı olarak işlev görmektedir. Avluya dört cepheden de giriş bulunmakta bu sebeple sadece minibüsler değil her türlü motorlu araç, içeri girebilmektedir. Bu da mekanda bir görsel kirlilik oluşturmaktadır. Yıllarca bakımsız olarak kalmış olan yapının cephe onarımları Malatya Büyükşehir Belediyesi tarafından gerçekleştirilmiştir. Bunun dışında işletmelere yönelik herhangi bir düzenleme yapılmamıştır.

Şekil 8. Eski Buğday Pazarı

Malatya Bakırcılar Çarşısı (Şekil 9), birbirine paralel sokak düzeni ile planlanmış 305 adet kâgir ve beton karkas dükkândan oluşmaktadır. Geleneksel bakır işlemciliğinin devam ettiği çarşıda aynı zamanda kalaycı, sobacı, demirci gibi işlevler de bulunmaktadır. Demirci esnafının daha büyük açık alanlara ihtiyacı olduğu için, çarşıdaki yerleri yetersiz kalmaktadır. Bu ihtiyacı gidermek üzere çarşıdaki sokaklar kullanılmakta bu da mekansal kaliteyi düşürmektedir. Bakırcılar çarşısındaki bazı dükkânların işlev değiştirmeye (tatlıcı, kebabçı gibi) başlaması da çarşının gelenekselliğini tehdit eden unsurlardan birisidir. Mimari olarak özel bir niteliği olmayan binaların cepheleri, Malatya Büyükşehir Belediyesi tarafından 2012 yılında taş kaplama ve ahşap kepenkler ile yenilenmiş ve sokakların üstü kapatılarak, korunaklı bir hale getirilmiştir. Cephe yenilemeleri sırasında çarşıda statik ile ilgili herhangi bir çalışma yapılmamıştır. 1964 yılına ait yapılarıdaki taşıyıcılık durumunun uzmanlar tarafından değerlendirilmeye ihtiyacı vardır.

Şekil 9. Bakırcılar Çarşısı

Tonoğlu, içe dönük, 2 katlı bir yapı olan Kasap Pazarı (Şekil 10) ve dört cephesinde sıralı dükkânlar ile sokak oluşturan Sebze Hali, çalışma alanının en yoğun ve hareketli noktalarından birisidir. Toplam 150 dükkân içeren yapı adasının Bakırcılar pazarına bakan batı cephesinde muşamba satan dükkânlar, Şire Pazarına giden, doğu cephede ise kayısı dükkânları yer almaktadır. Kasap Pazarı olarak adlandırılan ve iç avluya bakan dükkânlarda genellikle et, balık ve şarküteri satışı gerçekleştirilmektedir. Halkın yoğun

uğrak noktalarından birisi olduğu için sağlık ve hijyen koşullarını dikkate alan bir düzenlemeye ihtiyacı vardır.

Şekil 10. Kasap Pazarı ve Sebze Hali

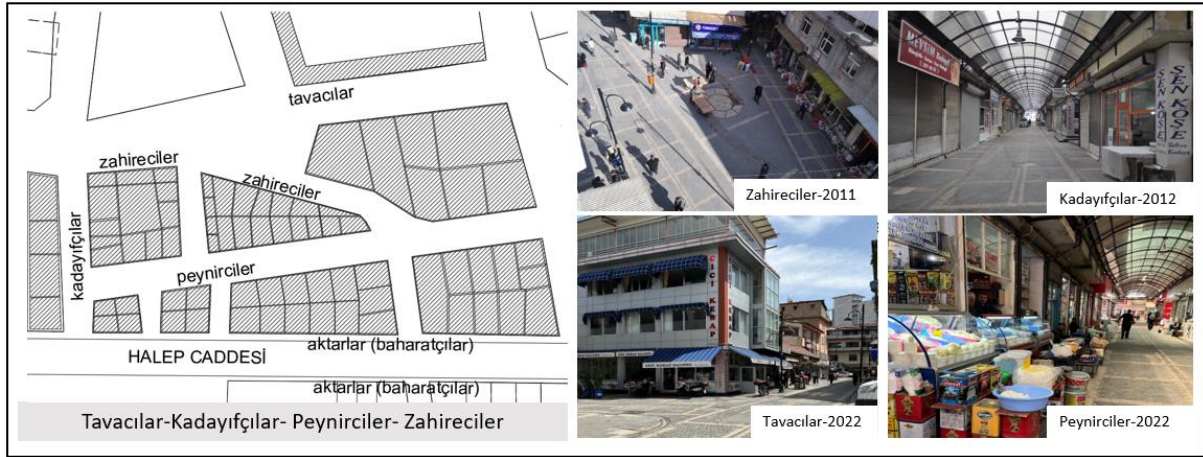
İçinde 91 adet dükkân bulunan ve özellikle aktarlar için oluşturulmuş bir çarşı olan Mısır Çarşısı (Şekil 11), bugün işlevini büyük oranda hazır giyim mağazalarına bırakmıştır. 2011 yılında Malatya Belediyesi tarafından cephe yenileme projeleri hazırlanmış ancak sadece üst örtü ve zemin döşeme kaplaması yenilenmiş, cephe projeleri uygulanmamıştır. 2022 yılında ise Battalgazi Belediyesi tarafından cephe yenileme projesi uygulanmıştır. Çarşıda her ne kadar cephe iyileştirme çalışmaları yapıldıysa da statik durumları değerlendirilmemiştir. Mısır çarşısının özgün işlevi olan baharatçılık ise, çarşı dışında Halep Caddesi boyunca sıralı dükkânlarda konumlanmıştır.

Şekil 11: Mısır Çarşısı

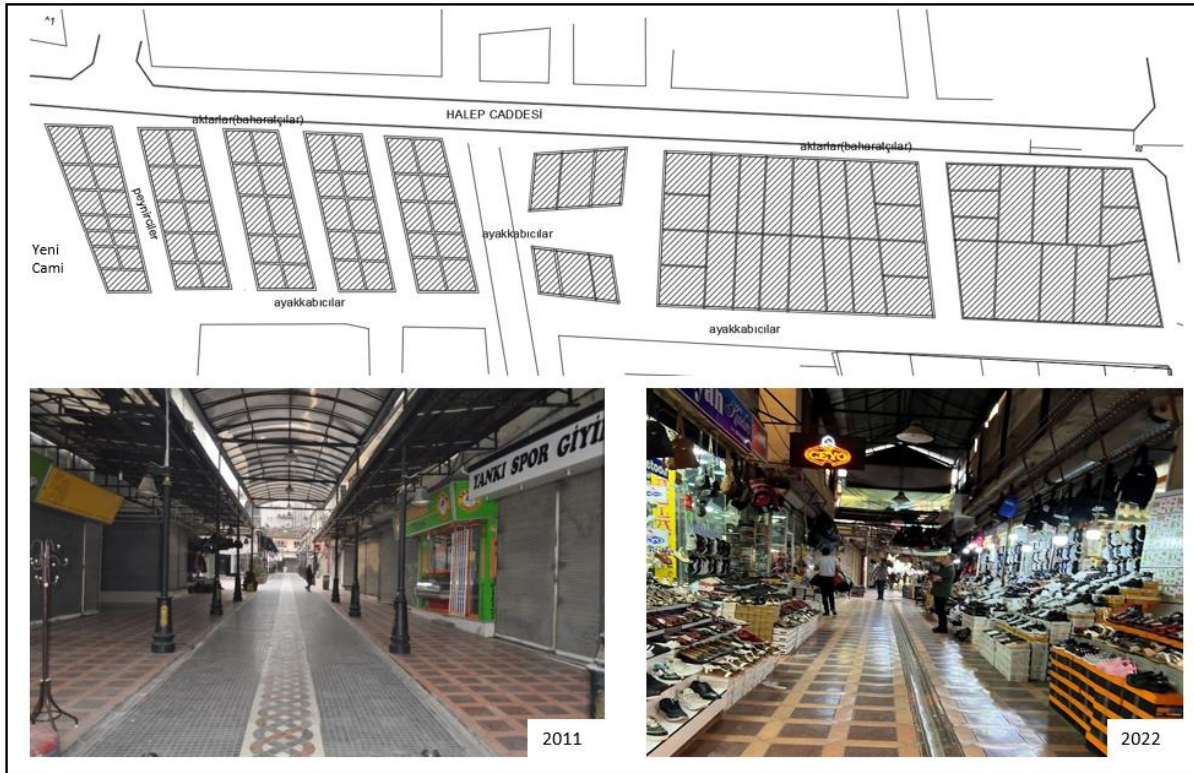
Geçmişinde süt, börek, kebab ve salatacılarıyla tanınan ve kent halkına hizmet eden bölge (Korkmaz, 2018), bu unsurları kaybetmiş olsa da bugün tavaacılar, kadayıfçılar ve pide fırınları ile geleneksel yemek kültürünü yansıtmaya devam etmektedir. Çalışma alanında bulunan Tavaacılar ve Kadayıfçılar, yapısal olarak tam bir çarşı özelliği göstermese de bir arada konumlanmaktadır. Kadayıfçıların bulunduğu sıralı, iki katlı dükkânların devamında, peynirciler, fırın ve lokantalar bulunmaktadır. Aynı yapılaşmanın kuzey cephesinde ise zahireciler yerleşmiştir. Tavaacılar ise yakın dönemde yapılmış çok katlı yapıların altında konumlanmışlardır (Şekil 12).

Tava ve Kağıt Kebabı, Malatya'da özellikle kalabalık misafirlerin ağırlandığı, düğün ve cenaze gibi günlerde ikram edilen bir yemektir. Bu sebeple tavaacılar, lokanta hizmeti vermesinin yanısıra toplu siparişler için de vazgeçilmez bir mekandır. Geleneksel tatlıların yapıldığı tel kadayıf ve taş kadayıfın üretildiği, Kadayıfçılar Çarşısı ise özellikle Ramazan aylarında halkın yoğun ilgi gösterdiği yerlerden birisidir. Çarşı kadayıf üretimine sahne olurken hazır tatlı satışıyla da hizmet vermektedir. Gün geçtikçe sayıları azaldığı için bu kültür tehdit altındadır. Coğrafi işaretli ürünlerden birisi olan Malatya peynirinin de satışı çoğunlukla bu çarşıda gerçekleştirilmektedir.

Şekil 12. Tavaçılar- Kadayıfçılar- Peynirciler- Zahireciler

Malatya Çarşısı'nın büyük esnaf gruplarından birisi olan ayakkabıcılar çarşısı (Şekil 13), plan düzleminde incelendiğinde iki farklı dükkân grubundan oluşmaktadır. Çarşının Halep Caddesi'ne cephe veren kısımlarında çoğunlukla aktarlar yerleşmiştir. Paralel caddesinde ve bağlantıyı sağlayan sokaklarda ise ayakkabıcı dükkânları yerleşmiştir. Toplam 100 adet dükkânın bulunduğu yapı grubu iki katlıdır. Malatya'da ayakkabıcılık, geçmişteki yemenicilik kültürünün bir devamıdır. Zaman içinde çarşıdaki işanlarında kümelenen ayakkabı imalatçılarının sayısı günümüzde yok denecek kadar azdır.

Şekil 13. Ayakkabıcılar Çarşısı

Söğütlü Cami çevresinde sıralı dükkânlar olarak konumlanmış olan kuyumcular da başka bir çarşı grubunu oluşturmaktadır. Genellikle iki katlı kâgir binaların altında konumlanan kuyumcu dükkânlarının cepheleri 2022 yılında Malatya Belediyesi tarafından yenilenmiştir. 1937 yılında tuğla malzemeden yapılmış olan Temelli Pasajı, döneminin şartlarında özellikle erkek terzilerin bulunduğu (Kantarıcı, 2021) alışveriş merkezi görevi görmüş olup, bugün farklı işlevlerde dükkânlar

barındırmaktadır (Şekil 14). Pasajda dükkan işlevlerinin değişmiş olmasının yanısıra yapıya sonradan eklenen katlar yapısal durumu bozmaktadır.

Şekil 14. Temelli Pasajı

Malatya Çarşısı, UNESCO'nun tanımı üzerinden nitelendirildiğinde; tamamen kentsel alanda bulunmakta olup topoğrafik olarak doğal özelliklerini yitirmiş durumdadır. Tarihi nitelikteki tescilli yapılara ek olarak tescilli olmayan ancak büyük oranda geleneksel niteliğini koruyan çarşı yapıları, Cumhuriyet dönemi ve sonrasında oluşmuş çok katlı apartman yapıları ve bugünün mimari özelliklerini taşıyan çağdaş yapıları ile Malatya Çarşısı kentin dinamik yapısının küçük bir örneğidir. Çarşı merkezinin açık alanları cadde, sokak ve meydanlardan oluşmaktadır. Bununla birlikte binaların tipolojisinden kaynaklanan avlular, pasaj geçişleri ve üstü kapalı sokaklar da yarı açık alanlardır. Kentin tek merkezli yapısından dolayı her kesimden kentlinin ve köyden gelen vatandaşın kullandığı bir alan olarak sosyal ve kültürel açıdan çeşitlilik gösterir. Üretim ve ticareti birlikte barındıran geleneksel çarşı yapıları, bugünün ihtiyaçlarına karşılık veren ticari yapılar ve hizmet sektörlerine ev sahipliği yapan çok katlı yapılar ile şehrin ekonomik olarak da önemli bir noktasıdır.

Tarihi koruma alanı, mimari olarak belli tipolojilerde yapılmış olan çarşı yapıları, bu yapıların barındırdığı geleneksel süreçler ve yerel ekonomik faaliyetlerin varlığı sayesinde Malatya Çarşısı Tarihi Kentsel Peyzajın bir parçası olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda alandaki sorunlar irdelendiğinde, öncelikle ulaşım sistemlerinin yetersizliği dikkat çekmektedir. Özellikle meydanı ikiye bölen İnönü Caddesi'ndeki yoğun araç trafiği alanın en olumsuz özelliklerinden birisidir. Bununla birlikte bölgedeki altyapı sistemleri eski olup bugünün çağdaş ihtiyaçlarını sağlıklı olarak karşılayamamakta ve ekolojik çözümler sunamamaktadır. Görsel ilişkiler bağlamında değerlendirildiğinde alanda büfe, atm, taksi durakları, satış birimleri, çeşme yapıları gibi binalardan bağımsız yapılaşmaların varlığı, binalarda tabelaların belli bir düzen oluşturulmamasından kaynaklı görsel kirlilik ve tarihi yapılara bitişik olarak konumlanmış muhdes satış birimleri, varlığı bilinen somut ve somut olmayan değerlerin okunurluğunu azaltmaktadır.

SONUÇ:

Malatya Çarşısı, farklı dönemlere ait mimari yapıları barındıran koruma alanı, farklı esnaf gruplarına ait çarşı yapıları, bu çarşıalarda yürütülen geleneksel üretim süreçleri, kullanıcılarının sosyal ve kültürel çeşitliliği ve yerel ekonomiye katkısı ile somut ve somut olmayan unsurlardan oluşan bir yapıya sahiptir. Malatya'da bulunan Arslantepe Höyük, 2021 yılında UNESCO dünya mirası listesine alınmış ve bundan kaynaklı olarak da şehre gelen ziyaretçi sayısında artış olmuştur. Ziyaretçilerin kente ekonomik anlamda bir katkı sunabilmesi için çarşının hareketliliği ve iyi fiziksel ortamının sağlanması önemlidir. Çarşı yapısının doğru yönetilmesi, kent kimliğinin korunmasına, kentsel yaşam kalitesinin artmasına ve dolaylı olarak turizmden gelen ekonomik getirinin artmasına olanak sağlayacaktır.

Bütünleşik bir kentsel koruma anlayışı sunan Tarihi Kentsel Peyzaj Yaklaşımı, dünya mirası olmayan kentsel alanların yönetimi için de fırsatlar sunmaktadır. Bu fırsatların değerlendirilebilmesi için tavsiye kararı metninde yer alan uygulama araçlarının Malatya Çarşısı'nda uygulanması; geçmişi koruyan, geleceğe fırsat veren, kapsayıcı ve çok yönlü bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımın sağladığı olanaklar, tarihi kentsel peyzaj uygulama araçları ile değerlendirilecek olursa Malatya Çarşısı için çeşitli yönetim yaklaşımları geliştirilebilir. Düzenleyici, katılımcı, teknik ve finansal araçlar olarak UNESCO'nun tavsiye ettiği şekliyle Malatya Çarşısı için geliştirilebilecek konular değerlendirilerek Tablo 4'de sunulmuştur.

Tablo 4. Malatya Çarşısı, Tarihi Kentsel Peyzaj uygulama araçları

DÜZENLEYİCİ	<ul style="list-style-type: none"> • 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarının Koruma Kanunu esas kabul edilmek üzere, kentsel/kırsal koruma ve somut olmayan miras konularının kanunda yer alması ve değerlendirilmesi • Bölge kararlarının alındığı bölge planları ve stratejik planların, hem çarşısı hem de somut olmayan mirası dikkate alarak yeniden değerlendirilmesi, bu planlarda alınan kararların geleneksel ticareti harekete geçirecek nitelikte olması • 1/5000 ve 1/1000 ölçekli planlarda çarşının fiziksel olarak iyileştirilmesine yönelik düzenlemeler yapılması (örneğin; özel proje alanı, kentsel tasarım alanı...)
KATILIMCI	<ul style="list-style-type: none"> • Mahalleler ve ilçeler bazında anket çalışmaları • Kentlinin tasarıma dâhil olduğu atölye çalışmaları • Esnaf talep ve beklentilerinin Sivil Toplum Kuruluşları, anket ve atölye çalışmaları aracılığıyla toplanması • Kente gele turistlerin talep ve beklentilerinin tur şirketleri aracılığıyla belirlenmesi
TEKNİK	<ul style="list-style-type: none"> • Çarşıda somut ve somut olmayan varlıkların envanterinin çıkarılması ve haritalanması • Malatya çarşı ve çevresi için yazılmış olan tezlerin dikkate alınması kentsel kullanım alanlarının yeniden değerlendirilmesi • Çarşıda bulunan ve tescilli olmayan binaların ekonomik ömürlerine ve depreme dayanımına göre tespitlerinin yapılması • Bu binaların yenilenmesi durumunda, çevresel etki ve ekolojik etki değerlerinin hesaba katılması • Çarşıda çoğunlukla dönüşüm yoluyla oluşacak yeni alanların ve binaların, bir kentsel tasarım rehberine bağlanması ve kentsel tasarım projelerinin Kent Estetik Kurul tarafından değerlendirilmesi
FİNANSAL	<ul style="list-style-type: none"> • Uluslararası fonlar • Ulusal fonlar • DAP hibeleri • Fırat Kalkınma Ajansı destekleri • YİKOB Taşınmaz Kültür Varlıkları Katkı Payı • Malatya Çarşı için sürdürülebilir bir ekonomik araç olarak kayısının olanaklarının değerlendirilmesi, işlenmesi, pazarlanması ve sunulması • Çarşıda bulunan geleneksel zanaatların (bakırcılık, ayakkabıcılık) ve gastronomik değerlerin (Tavacılar, kadayıfçılar..) ön plana çıkarılarak pazarlanması ve turizm getirisine dönüştürülmesi

Malatya Çarşısı'nın korunarak yaşatılması için somut ve somut olmayan tüm varlıkların ele alınmasına ve tüm kullanıcıların dikkate alındığı bir yönetim yaklaşımına ihtiyacı vardır. Bu kapsamda özellikle yerel üretim yapan esnaflarla çalıştaylar yaparak, çarşıyı kullanan vatandaş ile de anket yaparak verilerin toplanması ve değerlerin yönetilmesi yoluna gidilebilir. Tescilli tarihi yapılardan Çarşı Hamamı'nın esaslı bir onarımla birlikte çevresindeki muhdes yapılardan arındırılmaya ihtiyacı vardır. Hamamın işletme durumu yeniden değerlendirilerek Türk hamam kültürünün kentliye ve turiste aktarıldığı bir mekân olarak kullanılması sağlanabilir.

Adını kayısındaki şekerden alan Şire Pazarı'ndaki dükkân çeşitliliğinin yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. Çarşının D 300 karayolundaki kuzey cephesinde hazır giyim ve büfe tarzı işletmelerin kaldırılması, bu dükkânlara kayısı ile ilgili işlevler verilmesi, orta avludaki boşluğun kayısının sunumu ve yeme içme faaliyetleri için kullanılması gibi konular ele alınabilir. Bakırcılar Çarşısı'nda yer alan demircilerin taşınması, bu dükkânların geleneksel bakır işçiliğinin sunulduğu ve satışının gerçekleştiği mekânlara dönüşmesi, kaybolmaya yüz tutmuş olan geleneksel ayakkabıcılık zanaatının canlandırılması ve mekân olarak ayakkabıcılar çarşısının kullanılması, tavacı ve kadayıfçıların işletmelerinin yeniden değerlendirilmesi halka sunulması gibi konular Malatya Çarşısı'nın yönetiminde değerlendirilebilir.

Kentin dinamik gelişimi ile kültür varlıklarının korunması arasındaki bağın kurulması bununla birlikte çevresel etkilerin dikkate alınması, geleneksel değerlerin pazarlanması yoluyla sürdürülebilir yerel ekonominin desteklenmesi, kent merkezinin daha yaşanabilir olması yolunda önemli bir adım olacaktır. Kentlerin tarihi ve çağdaş yapıları, somut ve somut olmayan değerlerini dikkate alan Tarihi Kentsel Peyzaj Yaklaşımı, Malatya çarşı merkezi için ve korunmaya değer bulunan tüm kentsel alanlar için yönetim fırsatları sunmaktadır.

6 Şubat 2023 tarihli, Kahramanmaraş merkezli depremlerde bu çalışmaya konu olan Malatya Çarşısı'na ait ögeler tamamen yok olmuştur. Bu çalışmada ele alınan konular, kent hafızasının korunması yönünde önemli bir kayıt niteliğindedir. Kayıt altına alınmış olan veriler, kent merkezinin yeniden planlanmasında ve tasarlanmasında önem taşıyacaktır. Tarihi Kentsel Peyzaj yaklaşımı ve uygulama araçları, Malatya Çarşısı'nın yeniden inşasında çeşitli fırsatlar ortaya koymaktadır. Bu sebeple sonuç bölümünde sunulmuş olan Tablo 4 dikkate alınmalıdır.

Etik Standart ile Uyumluluk

Çıkar Çatışması: Yazarlar herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Etik Kurul İzni: Bu çalışma için etik kurul iznine gerek yoktur.

Teşekkür: Teşekkürümüz yoktur.

KAYNAKÇA:

Bandarin, F., & Oers, R. v. (2012). The historic urban landscape: Managing heritage in an urban century. Willey & Blackwell Publishing.

Cansu, K. (2021). Kentsel mekân organizasyonunda han ve pasaj geçişlerinin okunması: Malatya kent merkezi örneği (Tez no: 712139) [Yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

Cerasi, MM. (2001). Osmanlı Kenti Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi. Yapı Kredi Yayınları

- Cultural Heritage Agency. (2018). Hul in Holland. <https://www.cultureelerfgoed.nl/>
- Dinçer, İ. (2013). Kentleri dönüştürürken korumayı ve yenilemeyi birlikte düşünmek: "tarihi kentsel peyzaj" kavramının sunduğu olanaklar. *International Journal of Architecture and Planning*, 1(1), 22-40. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iconarp/issue/7902/104007>
- Erbay, D. (2020). Kent ve planlama: Kentsel bellek yitimine çare olarak tarihi kentsel peyzaj yaklaşımı. İçinde İ.Dinçer, & Z. Enlil (Eds.), *Kent ve Planlama* (ss. 49-69). YEM yayın.
- Işık, A. (1998). *Malatya 1830-1919*. Kurtiş Matbaa
- Jokilehto, J. (2002). *A History of Architectural Conservation*, Oxford: Butterworth-Heinemann
- Kantarıcı, A. (2021, Ekim 27). Temelli Pasajı ve Civarı. *Malatya Time*. <https://www.malatyatime.com/yazarlar/atilla-kantarci/temelli-pasaji-ve-civari/77105/>
- KTVKK. (1983). *Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu*. (Kanun No. 2863). Resmi Gazete 18113. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2863.pdf>
- Korkmaz, B. (2018, Ağustos 21). Hey gidi Akpınar hey. *Malatya Haber*. <https://malatyahaber.com/bulent-korkmaz/hey-gidi-akpinar-hey>
- MBB, İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı, KUDEB arşivi
- MBB, (2016). *Malatya 1/50.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı ve 1/25.000 ölçekli Nazım İmar Planı Araştırma Raporu*. C.1
- MBB, (2021), *Malatya Kültür Envanteri*
- Satılmış, S. (2021). Osmanlı Devleti'nde afet yönetimine bir örnek: 1889 ve 1890 Malatya Yangınları. *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 0 (2021): 101-128. <https://doi.org/10.21021/osmed.978876>
- Sonkoly, G. (2017). *Historical urban landscape*. Palgrave Macmillan.
- UNESCO. (2005). *Vienna Memorandum on "World Heritage and Contemporary Architecture - Managing the Historic Urban Landscape" and Decision*. <https://whc.unesco.org/en/documents/5965>
- UNESCO. (2011). *Tarihi Kentsel Peyzaja İlişkin Tavsiye Kararı*. <http://www.unesco.org.tr/Pages/590/176>
- Url-1. <https://www.unesco.org.tr/>
- Url-2. <https://whc.unesco.org/en/list/>
- Url-3. http://www.alanbaskanligi.gov.tr/istanbulun_tarihi_alanlari.html
- Veldpaus, L. & Bokhove H. (2019). *Integrating Policy: The Historic Urban Landscape Approach in Amsterdam*. İçinde Roders, A.P. & Bandarin F. (Eds.), *Reshaping Urban Conservation The Historic Urban Landscape Approach in Action*. Springer
- WHITRAP. (2016). *The HUL Guidebook: Managing Heritage in Dynamic and Constantly Changing Urban Environments*. a Practical Guide to UNESCO's Recommendation on Historic Urban Landscape. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000259684>

EXTENDED SUMMARY**Research Problem/ Aim:**

Malatya Bazaar which covers 60 hectares of area, includes various economic activities, sociocultural diversity, and historical buildings. The area is losing its identity and historical value by day. This study is conducted to seek opportunities for manageability of Malatya Bazaar within the framework of Historic Urban Landscape approach.

Research Questions:

Can Malatya Bazaar, losing its urban and historical identity day after day, preserve its identity values while keeping up with dynamic nature of urban? Is Historic Urban Landscape approach suitable to preserve urban identity?

Literature Review:

The concept of Historic Urban Landscape is defined in Vienna Memorandum as *"ensembles of any group of buildings, structures and open spaces, in their natural and ecological context, including archaeological and palaeontological sites, constituting human settlements in an urban environment over a relevant period of time, the cohesion and value of which are recognized from the archaeological, architectural, prehistoric, historic, scientific, aesthetic, socio-cultural or ecological point of view."* (UNESCO, 2005)

It is also defined in Recommendation on the Historic Urban Landscape of 2011 as *"This wider context includes notably the site's topography, geomorphology, hydrology and natural features, its built environment, both historic and contemporary, its infrastructures above and below ground, its open spaces and gardens, its land use patterns and spatial organization, perceptions and visual relationships, as well as all other elements of the urban structure. It also includes social and cultural practices and values, economic processes and the intangible dimensions of heritage as related to diversity and identity."* (UNESCO, 2011).

UNESCO designated four application tools comprising civic engagement tools, knowledge and planning tools (technique), Regulatory systems, financial tools. Napoli (Italy), first application case of the approach, has focused on bringing intangible heritage to local economy. Amsterdam, another important case, has adopted legal and administrative innovations, focusing on regulatory tools.

Methodology:

Concepts and definitions relating to Historic Urban Landscape approach are based on literature review. Main documents in the review are resolutions, declaration and conventions published by UNESCO. Current way of use of Malatya Bazaar and physical condition of structures are determined by fieldwork, observation, photographs. Processes the area has gone through in the context of urban designs are documented by projects and photographs in the archive of Malatya Metropolitan Municipality. Locations of registered buildings and bazaars are marked on base maps overlapped with 1/1000 scale plan. As a result of the integration of all these data, evaluations were made on the Historical Urban Landscape approach application tools and the management of these assets, determining tangible and intangible elements.

Results and Conclusions:

Malatya Bazaar has a conservation area with registered buildings belonging to different periods and functions. Different artisan groups and conventional manufacturing contribute to local economy. The

bazaar with customers from different social and cultural background at the same time has a structure made up of tangible and intangible factors.

Good governance of the bazaar leads to preservation of urban identity, increase of urban life quality and growth of tourism revenue. Historic Urban Landscape approach which offers a holistic understanding of urban protection gives opportunities to urban areas which are not regarded as world heritage. The use of application tools in the Recommendation in Malatya Bazaar to make use of these opportunities is multifaceted and inclusive approach that protects history and gives a chance to the future.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Çalışmanın Amacı:

Yaklaşık 60 hektarlık bir alana oturan Malatya Çarşısı farklı ekonomik faaliyetleri, sosyokültürel çeşitliliği ve tarihi yapıları bünyesinde barındırmaktadır. Bu çalışmanın amacı gün geçtikçe kimliğini ve tarihini kaybeden bu alanın Tarihi Kentsel Peyzaj yaklaşımı çerçevesinde yönetilebilirlik olanaklarını araştırmaktır.

Araştırma Soruları:

Kentsel ve tarihi değerini her geçen gün kaybeden Malatya Çarşısı, kentin dinamik yapısına ayak uydurmaya çalışırken kimlik değerlerini de koruyabilir mi? Tarihi Kentsel Peyzaj yaklaşımı bu değerlerin korunması için uygun bir yaklaşım mıdır?

Literatür Araştırması:

Tarihi kentsel peyzaj kavramı, 2005 yılında düzenlenen Viyana Memorandumunda "arkeolojik ve paleontolojik alanları da içeren, ilintili bir zaman diliminde kentsel bir çevrede, insan yerleşimleri inşa eden uyum ve değeri; arkeolojik, mimari, tarih öncesi, tarihi, bilimsel, estetik, sosyokültürel ve ekolojik açıdan kabul edilmiş, kendi ekolojik ve doğal bağlamında herhangi bir bina, yapı ve açık alan topluluğu" olarak tanımlanır.

UNESCO (2011), bu tanımlamadan yaklaşık altı yıl sonra, Tarihi Kentsel Peyzaja İlişkin Tavsiye Kararı'nda kavrama yeniden bir tanım getirir. Bu karara göre tarihi kentsel peyzaj; "Özellikle alanın topografisini, jeomorfolojisini, hidrolojisini ve doğal özelliklerinin; çevresindeki tarihi ve çağdaş yapılaşmaları; yeraltı ve yerüstü altyapısını; açık alanları ve bahçeleri, arazi kullanımını ve alanın organizasyonunu; algılar ve görsel ilişkiler ile kentsel yapının diğer tüm unsurlarını içermektedir. Bunun yanında sosyal ve kültürel uygulamalar ve değerleri, ekonomik süreçler ile çeşitliliği ve kimliğe ilişkin mirasın somut olmayan boyutlarını da içerir" şeklinde tanımlanmıştır.

Aynı karar metninde UNESCO, sivil katılım araçları, düzenleyici araçlar, bilgi ve planlama araçları (teknik araçlar) ve finansal araçlar olmak üzere dört uygulama aracı belirlemiştir. Yaklaşımın ilk örneği olan Napoli (İtalya), somut olmayan mirasın yerel ekonomiye kazandırılmasına odaklanmıştır. Bir diğer önemli örnek olan Amsterdam ise düzenleyici araçlara odaklanarak yasal ve yönetsel yenilikler benimsemiş ve uygulamıştır (UNESCO,2011).

Yöntem:

Tarihi kentsel peyzaj yaklaşımı ile ilgili kavramlar ve tanımlar literatür taramasına dayanmaktadır. Bu taramada öncelikli belgeler UNESCO tarafından yayımlanmış olan karar, bildiri ve sözleşme metinleridir. Malatya Çarşısı'nın mevcut kullanım şekli ve yapıların fiziki durumu, arazi çalışması, gözlem ve fotoğraflar ile tespit edilmiştir. Alanın kentsel tasarımlar bağlamında geçirdiği süreçler Malatya Büyükşehir Belediyesi (MBB) arşivlerinde bulunan proje ve fotoğraflar ile belgelenmiştir.

Çakışık 1/1000 ölçekli plan ve hâlihazır haritalar üzerinde tescilli yapı varlığı ve çarşıların konumları haritaya işlenmiştir. Tüm bu verilerin bütünleştirilmesi sonucunda somut ve somut olmayan unsurlar (bakırcılık, gastronomik değerler, yerel ekonomi değerleri gibi) tespit edilerek, tarihi kentsel peyzaj yaklaşımı uygulama araçları ile bu varlıkların yönetimi üstüne değerlendirmeler yapılmıştır.

Sonuç ve Değerlendirme:

Malatya Çarşısı, farklı dönemlere ait mimari yapıları barındıran koruma alanı, farklı esnaf gruplarına ait çarşı yapıları, bu çarşıalarda yürütülen geleneksel üretim süreçleri, kullanıcılarının sosyal ve kültürel çeşitliliği ve yerel ekonomiye katkısı ile somut ve somut olmayan unsurlardan oluşan bir yapıya sahiptir. Çarşı yapısının doğru yönetilmesi, kent kimliğinin korunmasına, kentsel yaşam kalitesinin artmasına ve dolaylı olarak turizmden gelen ekonomik getirinin artmasına olanak sağlayacaktır.

Kentin dinamik gelişimi ile kültür varlıklarının korunması arasındaki bağın kurulması bununla birlikte çevresel etkilerin dikkate alınması, geleneksel değerlerin pazarlanması yoluyla sürdürülebilir yerel ekonominin desteklenmesi, kent merkezinin daha yaşanabilir olması yolunda önemli bir adım olacaktır. Kentlerin tarihi ve çağdaş yapıları, somut ve somut olmayan değerlerini dikkate alan Tarihi Kentsel Peyzaj Yaklaşımı, Malatya çarşı merkezi için ve korunmaya değer bulunan tüm kentsel alanlar için yönetim fırsatları sunmaktadır.